

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Åkerby kyrka ligger drygt en mil nordväst om Uppsala i det gamla Bälunge härad. Den gamla landsvägssträckningen mot Östervåla-Gysinge löper parallellt med kyrkogårdens södra sida. Kyrkan ligger mitt i det öppna odlingslandskapet på den platta Uppsalaslätten. I äldre tid låg kyrkan isolerad på slätten men omkring sekelskiftet 1900 växte ett litet samhälle fram i kyrkans närhet. Sedan skolhuset i slutet av 1800-talet uppförts öster om kyrkogården byggdes bl.a. lanthandel, ordenshus och baptistkapell samt flera bostadshus, vilka fortfarande är bevarade.

2.2 Kyrkan

Enligt traditionen är Åkerby kyrka byggd i början av 1300-talet under kyrkoherde Ingevaldus tid. Kyrkans ursprungliga stil motsäger inte en sådan datering. En teckning av Åkerby kyrka, utförd av Peringskiöld i slutet av 1600-talet, visar en kyrka med rektangulärt långhus, ett vapenhus i söder samt en hög takryttare. Idag ser den dock mer ut som en nyklassicistisk kyrka. Blinderingarna i östgaveln röjer dock att det är fråga om en mycket äldre byggnad. Det var vid stora ombyggnader först år 1801-03 och sedan på 1820-talet som kyrkan fick sitt nuvarande utseende. Då revs den medeltida sakristian i norr och vapenhuset i söder. En ny sakristia byggdes öster om långhuset och i väster uppfördes ett torn. Vidare revs kyrkans 1400-talsvalv och ersattes med ett putsat trätunnvalv. På 1820-talet fullbordades tornet efter ritningar av arkitekten Gustav af Sillén och försågs med en portik i nyantik stil samt kraftiga hörnlisener vilka ytterligare förstärker det nyantika stildraget. Invändigt försågs kyrkan med ny inredning. Det medeltida långhuset som fanns kvar försågs även med nya stora fönsteröppningar. Kyrkan täcktes med ett tidstypiskt valmat sadeltak. Anledningen till det tidiga 1800-talets stora ombyggnad var det dåliga skick som medeltidskyrkan befann sig i. Problem med sprickor i murar och valv har kvarstått till vår tid.

Långhusets medeltida murar är till sina nedre delar murade i gråsten och de övre delarna är murade i tegel. Tornet är till övervägande del murat i gråsten med tegel runt muröppningarna. Sakristian är murad både av tegel och gråsten. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i ockragult. Fönster- och portomfattningar samt hörnen och de kraftiga tornsträvpelarna är slätputsade och avfärgade i vitt. Östra långhusgaveln har vitputsade blinderingar som en rest av det ursprungliga medeltida utseendet. Taken på långhus, sakristia och torn är sedan en renovering 1993 täckt med falsad skivplåt. Långhustaket var tidigare tegeltäckt och tornet hade förr spåntak. Långhuset har stora, rundbågiga fönster med blyspröjsade träbågar målade i grönt. Fönsterblecken är av svartmålad galvaniserad plåt i nutida standardutförande. Sakristian har mindre, rektangulära fönsteröppningar. Tornet har en klassisk tempelportik. Över ingången sitter en kopparplatta med Karl XIV Johans namnchiffer och året 1824. Över tempelportiken finns ett rundfönster. Klockvåningen högst upp i tornet har svarttjärade ljudluckor av trä. Tornet kröns av ett lågt pyramidtak med ett kopparplåtsklätt kors.

Vapenhuset i tornets bottenvåning har tegelgolv och en ålderdomlig träinredning i form av trappa till läktare och torn med marmoreringsmålade detaljer samt brädvägg och bräddtak med handhyvlat panel. Brädväggen är byggd till ett utrymme under trappan. Trappräcket kröns av en snidad och målade dekoration i trä. En marmoreringsmålade dubbeldörr i dunkla färger sitter i öppningen in till långhuset. Uppe i tornet finns en märklig konstruktion som består av ett stort trähjul kopplat till en horisontell stock. Det är ett gammalt uppfodringsverk som troligen använts för att transportera upp kyrkklockor och byggnadsmaterial i tornet under

byggnadstiden och som sedan blivit kvar, vilket är mycket ovanligt. I tornet finns även en stor målning med molnig himmel krönt av en strålade sol med Den heliga andes duva. Målningen är från 1750-talet och fanns tidigare som prydnad ovanför den altarpredikstol som tillkom samtidigt.

Kyrkans interiör präglas av det tidiga 1800-talets stora ombyggnad men också av en restaurering som genomfördes 1929. Interiören är stämningsfull med mycket patina. Golvet är täckt med kalkstensplattor. Bänkinredningen i två slutna kvarter är tillkommen 1824-26 samtidigt som orgelläktaren byggdes som ersättning för en äldre läktare. På främre bänkskärmarna står två pyramider från 1755. Orgeln härstammar från 1600-talet och inköptes till Åkerby år 1745 där den uppmonterades på nytt. Orgelverket ombyggdes på 1880-talet men fasaden bevarades. Orgelläktaren byggdes 1824-26 och har marmoreringsmålade pelare och en bröstning i gråtoner med marmoreringsmålade fyllningar. Orgelfasaden härstammar från 1600-talet även om den är delvis ombyggd. Predikstolen med tillhörande trätrappa är placerad mot norra väggen. Den inköptes till kyrkan år 1674 och placerades då mot södra långhusväggen. Den flyttades 1755 och placerades över altaret. Först vid 1929 års restaurering fick den sin nuvarande placering. Då återställdes den, så gott det gick, i sitt 1600-talsskick. Senare färglager skrapades bort. Predikstolskorgen är bl.a. prydd med förgyllda apostlaskulpturer. Altaret murades upp år 1929 och det tidigare klassicistiska träaltaret flyttades till sakristian. Altartavlan är gjord av de målningar som prydde den läktarbröstning som byggdes 1745 men som gjordes om på 1820-talet. Målningarna föreställer Kristus och sex apostlar. Ytterligare fyra apostlabilder hänger som tavlor på väggen under läktaren. Ovanför altartavlan sitter ett krucifix från 1400-talet tillverkat av en regional verkstad i Mälardalen. Kyrkan har vidare två skulpturer från ett försvunnet medeltida altarskåp: en Golgatas scen och en St Olofsfigur. Av medeltida föremål finns dessutom dopfunten av sandsten från 1200-talets mitt och ett litet krucifix som hänger ovanför det gamla altaret i sakristian. På norra väggen under läktaren hänger en målning från omkring år 1700 som i allegorisk form skildrar polemiken mellan protestanter och katoliker. Kyrkan har tre ljuskronor från 1600- och 1700-talen som hänger från långhusvalvet. Av äldre gravminnen finns flera gravstenar i korgolvet och långhusets mittgång.

2.3 Kyrkogården

Åkerby kyrkogård är liten och har inga sentida utvidgningar. Kyrkogården omges av en kallmurad gråstensmur och delvis av en trädkrans av lövträd. Muren är tillkommen i samband med kyrkans ombyggnad i början av 1800-talet. I samband med dräneringsarbeten 1993 påträffades, väster om tornet, fundament till den medeltida bogårdsmuren vilka dokumenterades. Kyrkogårdsentrén i väster är försedd med höga, putsade, åttkantiga grindstolpar som kröns av kopparklädda huvar. Ovanpå de smidda grindarna sitter en tvärslå med en förgylld krona.

Kyrkogården har grusgångar. Gravkvarteren är grästäckta. Ett antal grusgravar med stenramar finns spridda främst på södra sidan om kyrkan. Nära kyrkogårdens nordöstra hörn finns några äldre gravvårdar från 1800-talet och tidiga 1900-talet bevarade. På kyrkans norra sida finns en öppen gräsyta utan gravar samt en gammal lönn innanför kyrkogårdsmuren. Söder om kyrktornet står två runstenar uppställda som tidigare varit inmurade i kyrkväggarna. De frilades 1949 och är försedda med en informationsskylt från Riksantikvarieämbetet.

2.4 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kyrka och kyrkogård omges av ett litet samhälle med en äldre välbevarad bebyggelse från decennierna kring 1900. Kyrkogården har en traditionell karaktär med en påkostad, nyklassicistisk portik i väster. Kyrkan med sitt medeltida långhus fick sin karaktär under det tidiga 1800-talet och är ett intressant exempel på hur en medeltida sockenkyrka kunde byggas om i klassicistisk stil. Tornet med sin kraftfullt gestaltade portik står som ett märkligt exempel på nyklassicistisk arkitektur. Interiören äger en kärv enkelhet med patina och stora stämningssmässiga värden.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkogården, som har en traditionell karaktär med stenmur, trädkrans, grusgångar och en nyklassicistisk portik, bildar en stämningssfull miljö med ett betydande kulturhistoriskt värde.
- Vapenhuset i tornets bottenvåning har en ålderdomlig karaktär, som förstärks av tak och väggar med handhyvlade bräder, och är känsligt för förändringar.
- Kyrkans interiör bildar en välkomponerad klassicistisk helhet med stora kulturhistoriska värden.
- Den äldre inredningen i form av predikstol, bänkinredning och orgelfasad samt orgelläktare har ett stort värde för upplevelsen av kyrkans interiör
- I sakristian förvaras ett målat träaltare med förgyllda ornament från 1830 och i tornet en tavla med molnhimmel som härstammar från det arrangemang med altarpredikstol som skapades på 1750-talet. Altaret och tavlan har ett kulturhistoriskt värde som minnen från kyrkans äldre historia.
- Kyrkans medeltida skulpturer och dess medeltida dopfunt har stort kulturhistoriskt värde som minnen av kyrkans medeltida historia och bidrar till kyrkorummets långa kontinuitet.
- Uppfordringsverket med hjul och stock i tornet har ett stort byggnadsteknikhistoriskt värde.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Björklinge, Bälinge, kulturhistorisk bebyggelseinventering, Uppsala 1987.

Bygd att vårda, del 4 Uppsala kommun, kulturminnesvårdsprogram för Uppsala län, Uppsala 1984.

Medeltidens bildvärld, databas. Hemsidan för Statens historiska museum, www.historiska.se/medeltidbild.

Nisbeth, Åke, *Åkerby kyrka, Upplands kyrkor 54 andra omarbetade upplagan*, Uppsala 1984.

Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län, Uppsala 1997.

Upplandsmuseets arkiv: Fotografier och handlingar i topografiska arkivet. (UM)

Karakteriseringen är utförd i september 2007.